

1. PODIVNÁ PORÁŽKA

TOTOŽNOST SVĚDKA

Budou tyto stránky vůbec někdy zveřejněny? Těžko říci. Každopádně je pravděpodobné, že kromě mého nejbližšího okolí zůstanou, alespoň tedy oficiálně, ještě dlouho neznámé. Přesto jsem se však rozhodl je napsat. Bude to těžký úkol. Oč pohodlnější by pro mě bylo uposlechnout rad únavy a skleslosti! Svědectví má ale cenu jen tehdy, zaznamena-li se ještě zčerstva, a mně zkrátka připadalo, že to má být nemuselo být tak úplně bezcenné. Pevně věřím, že dříve či později přijde den, kdy ve Francii, na půdě požehnané tolika sklizněmi, znovu pokvete svoboda myšlení a názoru. A tehdy se ukryté spisy otevrou a mlhy, které už dnes začínají halit nejstrašnější debakl našich dějin do mračen nevědomosti a pokrytectví, se pomalu rozplynou. Snad přinese prolisťování tohoto protokolu z roku 1940 jakýsi užitek ba datelům, kteří se budou snažit tyto mlhy rozehnat, podáří-li se jim ho však objevit.

Nechci tu psát své vzpomínky. Osobní příhody jednoho z mnoha vojáků v tomto okamžiku nemají valný význam, protože máme zkrátka jiné starosti než vyhledávat rozprýlení dojmů a vtipkováním. Svědek však musí mít nějaké nacionále. Dříve než tedy přistoupím k tomu, co jsem viděl, je na místě říci, jakýma očima jsem to viděl.

Psát a vyučovat dějiny – takové je už téměř dvaatřicet let mé řemeslo. Díky němu jsem prolisťoval mnoho pramenů různého stáří, abych, jak nejlépe dovedu, oddělil ty pravdivé od falešných; také jsem se díky němu hodně díval a pozoroval. Vždycky jsem si myslel, že historik se v první řadě musí zajímat, jak říkal můj učitel Henri Pirenne, „o život“. Po nějaké době, co jsem se ve svých pracích věnoval speciálně problematice venkova, jsem nakonec dospěl k přesvědčení, že minulost nelze pochopit, aniž bychom se zároveň nezamysleli i nad přítomností. Takový historik venkova nepotřebuje o nic méně než schopnost luštit staré klikyháky také dobrý zrak, aby posoudil tvar polí. Na základě stejných postupů, jež mobilizují kritičnost, smysl pro pozorování,

a jak doufám, také poctivost, jsem se pokusil podrobit analýze i ony tragické události, jejichž nepatrným svědkem jsem se stal.

Povolání, které jsem si vybral, je obvykle pokládáno za jedno z těch méně dobrodružných. Můj úděl, jež v tomto ohledu sdílím s téměř celou svou generací, mne však z této poklidné cesty svedl hned dvakrát, s odstupem jedenadvaceti let. Měl jsem tak možnost se, myslím v celkem výjimečně štíh, seznámit s různými stránkami armádního života. Bojoval jsem ve dvou válkách. Do té první jsem vstoupil v srpnu 1914 jako četař pěchoty, tudíž v houfu a taktika jako obvyčejný voják. Později jsem byl jakožto velitel čety a pak jako zpravodajský důstojník převelen ke štábu jednoho pluku a nakonec s hodností kapitána jmenován do funkce zástupce velitele mé jednotky. Svou druhou válku jsem prožil z větší části na opacním pólu hierarchie, v jednom štábu, který byl v častém styku s vrchním velitelstvím. Prošel jsem tak různými institucemi a setkal se s pestrou řádkou lidských prostředí.

Jsem Žid, ne sice náboženstvím, jež nepraktikuji o nic víc než kdokoli jiný, ale přinejmenším svým původem. Nejsm na to pyšný, ani se za to nesváším, protože jsem, jak doufám, dost dobýrým historikem na to, abych si mohl být jist, že rasové dispozice jsou mýtem a samonámyslenka čisté rasy hloupostí, která zaráží o to víc, vztrahuje-li se jako v tomto případě k něčemu, co bylo ve skutečnosti skupinou věřících, kteří kdysi pocházeli z celého středomoříského, turkochozarského a slovanského světa. Ke svému původu se výslovně hlásím jen v jediném případě, a to tváří v tvář nějakému antisemitovi. Lidé, kteří budou chtít moje svědectví zpochybnit, mi budou možná splát do „přivandrovalců“. Těm prostě odpovím, že můj dědeček bojoval za Francii roku 1793,¹⁾ můj otec sloužil roku 1870 v obleženém Štrasburku, a když bylo Alasasko připojeno ke Druhému říši, spolu s oběma mými strýci odtud odešel; že já sám jsem byl vychován v úctě k vlasteneckým tradicím, které nejhoriivěji udržovali právě izraelské alasaského exodu; a konečně že Francie, z níž by mne dnes mnozí rádi vyhostili, což se jim možná i podaří – kdo ví? –, zůstane mou vlasťou, ať se stane cokoli, vlastní, z níž bych nikdy nedokázal vyrvat své srdce. Tady jsem se narodil, pil jsem u pramenů její kultury; její minulost jsem vzal za svou, dobře se mi dýchá jen pod jejím nebem a sám jsem se snažil ji bránit, jak nejlépe jsem dovedl.

Jeden mladý důstojník, s nímž jsem si povídal mezi dveřmi v bombardovaném Malo-les-Bains, mi řekl: „V téhle válce jsem se naučil

spoustu věcí. Hlavně to, že existují vojáci z povolání, z nichž se nikdy nestanou bojovníci, a naopak civilisté. Kteří bojovníky jsou svým přírozeným založením.“ A dodal: „Přiznávám, že před 10. květnem bych tomu nikdy nevěřil, ale vy, vy jste bojovník.“ Tento výrok snad může působit naivně. Mně však nepřipadá úplně nepravdivý, a to v jeho obecných důsledcích, ba dokonce, zamyslím-li se sám nad sebou, ani co se mě osobně týče. Jeden vojenský lékař, s nímž jsem pracoval ve 4. oddělení štábu, si mě rád přátelsky dobíral a mě, starého profesora, obviňoval z toho, že jsem duši voják jako nikdo na světě, čímž chtěl podle mě prostě říci, že jsem měl vždycky rád ve velení pořádek. Z minulé války jsem se vrátil se čtyřmi významnými a myslím, že se nepletu, když předpokládám, že nebyť nenadálého vpádu Němců do Rennes, který rázně utnul návrhy 1. armády, nevrátil bych se z této války bez další stružky na kabátě?) Roku 1915 jsem se po rekonvalescenci vrátil na frontu, dřív než jsem musel, jako dobrovolník. Roku 1939 jsem se nechal vést v aktivní službě i přes svůj věk a svých šest dětí, kvůli nimž jsem už dávno mohl pověsit unifórmu na hřebík. Nechci se těmto skutečnostmi a svědectvími nijak chlubit – na to jsem viděl příliš mnoho staročtyř a skromných lidí konat bez patosu svou povinnost mnohem lépe než já a v mnohem těžších podmínkách. Jen, byli-li čtenář před chvílí v pokušení mě za některé mé poněkud neoteřsané upřímné výroky obvinít ze zaujatosti, poprosím ho, aby si prostě vzpomněl, že tento pozorovatel, jenž je nepřitelem zbabělé shovívavosti, nesloužil proti své vůli a jeho nadřazení i spolupracovníci ho neměli za nejhoršího vojáka.

Nyní se pokusím přesně shrnout, čím jsem byl v poslední válce pověřen a co jsem měl v této souvislosti možnost pozorovat.

Jak už jsem se zmínil výše, v době mezi oběma válkami jsem soustavně odmítal využit legislativních opatření, která by mi umožnila vyhnout se vojenské povinnosti jakéhokoli druhu. Ačkoli jsem byl ale od roku 1919 zapsán do štábních služeb, nikdy jsem se nepodrobil žádnému takzvanému „zdokonalovacímu“ kurzu. V zásadě uznávám, že to byla chyba. Nechtě je mi omluvou to, že právě tyto roky splyvají s obdobím mého života, během něhož jsem v rámci svých možností napsal podstatnou část svého historického díla, což mi zabrálo takřka veškerý volný čas. Útěchu pro sebe čerpám přímo ze svých zkušeností z války: tehdy se totiž ukázalo, že výuka v důstojnické škole, o níž jsem se tak připravil, není právě ideální přípravou pro válečný stav. Poněvadž

si však armáda v té době cenila především dobrých žáků, nezapomněla mi mé záškoláctví řádně spočítat. Dokonce mne potrestala hned dvojnásob. Z první války jsem odcházel jako kapitán, jímž jsem byl i roku 1938 při své první mobilizaci. Kapitanem jsem byl ještě v srpnu 1939, i přes návrh na povýšení, který podepsali mí nadřízení, kteří mě měli možnost pozorovat při práci. A stále ještě kapitanem jsem byl i 11. července, v okamžiku, kdy jsem odkládal uniformu. To byl můj první trest, který však ve mně nezanechal zášť ani lítost. Ten druhý mě stihl s příkazem k mobilizaci.

Na papíře jsem patřil původně ke zpravodajskému oddělení armádního sboru, což se vzhledem k tomu, že naše oddělení bylo pověřeno zpravodajstvím, nezdálo být, to přiznávám, pro historika zas až tak špatným zaměřením. Pak jsem byl ale přetážen na už skromnější místo u jednoho štábu divizní péchovy. Záhy jsem však musel opustit armádní svazky a vrhnout se do neslavných služeb v terénu, konkrétně ve štábu jednoho oddílu nižších divízií. Tato skupina měla sídlo ve Štrasburku, který tehdy po pravdě řečeno všichni viděli jako první terč německých bomb. Zdálo se mi tedy, že by bylo jaksi negentlemanské, kdybych z takto exponovaného místa zmizel. Tento pocit, v němž mě utvrдила i přirozená lenost, již snadno podléhám, jedná-li se o mou vlastní osobu, mi zabránili v tom, abych se pokusil učinit kroky, které by mi možná umožnily najít si něco lepšího. Jeden můj přítel se mě sice krátce před válkou snažil dostat do zpravodajského oddělení vrchního velitelství, ale nepodařilo se mu to závčas. Poté, co jsem tedy absolvoval dvě krátká vzdělávací období, jsem byl povolán právě do onoho oddílu nižších divízií ve Štrasburku, poprvé v září 1938, při mnichovském poplachu, podruhé jen na pár hodin v březnu následujícího roku (povolání mne zastihlo v Cambriřdgi, odkud jsem se musel ve spěchu vrátit) a nakonec 24. srpna onoho osudného roku 1939.

Nakonec jsem tohoto přidělení ani tolik nelitoval. Práce ve štábu oddílu nižších divízií je sama o sobě sice dost sklíčující, poskytuje však dobrý přehled o tom, co se děje kolem vstupu do války. Tak tomu bylo alespoň první dva tři týdny. Vlastní mobilizace se z velké části odehrávala pod naším dohledem. Co se asi dělo později ve štábech stejného typu, které působily ve vnitrozemí? Poté co ustoupila první horečka, určitě dál přes to přese všechno pokračovaly ve své práci, kterou tvořilo nekomerčně papírování a spousta drobných příhod. Náš

štáb, který Štrasburk brzy opustil a uchýlil se do Molshheimu na úpatí Vogéz, byl i tentokrát umístěn přímo doprostřed armádní zóny. Když se 6. armáda rozhodla, ostatně s neuvěřitelnou pomalostí, zříditi vlastní velící orgány, naše role, která už tak pomalu ztrácela na významu, se stala zcela zanedbatelnou. Následovaly tak nekomerčně, strnulé dny. Bylo nás pět: jeden brigádní generál, jeden podplukovník, dva kapiténi a jeden poručík. Znovu si vybavuji, jak hledíme jeden na druhého v naší školní třídě a upínáme se k jedinému přání: aby nám konečně nějaké lejtro od nečekaného posla poskytl příležitost sepsat nějaké jiné lejtro. Nejspokojenější byl mladší z obou kapitanů, který měl to neuvěřitelné štěstí, že rozdával propustky. Historik se však jen tak nenudí: vždycky se může zabývat vzpomínkami, pozorovat situaci a psát. Pociť, že nejste nikomu k užítku, když se celý národ ocitl ve válce, působí ale nesnesitelně.

Náš generál patřil k zálohám. Nakonec tohoto skvělého člověka poslali studovat, což v zásadě znamenalo rybařit. Zbytek štábu byl sloučen se štábem oddílu nižších divízií v Saverne. Já sám jsem přitom v tomhle přivětivém a tehdy silně přeplněném městě strávil jen dva dny. Našel jsem si totiž cestu k jisté vysoce postavené osobě z vrchního velitelství. Přijít k lepšímu místu díky „stykům“ rozhodně nepatří k věcem, na něž by člověk mohl být zvlášť pyšný. Byla to ale má chyba, že se nenabízel žádný jiný prostředek, jak své dobré vliví najít lepší uplacení? Díky tomuto mocnému přímluvci jsem dostal začátkem října oznámení o přeložení ke štábu 1. armády, k němuž jsem bez odkladu nastoupil v Bohainu v Pikardii.

Z rozkazu vrchního velitelství mi byla přidělena funkce důstojníka pro styk s britskými silami. Z tohoto titulu jsem měl patřit ke zpravodajskému oddělení. Záhy však dorazili další dva kapiténi, jež oba předcházelo sdělení, které definovalo jejich pracovní náplň slovo od slova stejně jako tu moji. Velitel štábu usoudil, že je to trochu moc, a tak ho napadlo, že bude lepší, bude-li mít každý z hlavních orgánů armády své vlastní prostředníky k dorozumívání se s našimi sousedy z expedičního sboru. Rozdělil nás tedy do tří různých oddělení s výjimkou 1. oddělení, jehož úkolem bylo dohlížet na stav a disciplínu, a jenž tudíž neměl se zahraničními styky nic společného. Mé posadili do 4. oddělení, které bylo pověřeno dopravou, pracovními silami a zásobováním. V zásadě jsem tu měl stejnou funkci, tedy napůl zpravodajskou a napůl diplomatickou. Později uvidíme, jak se velmi nešťastně

a proti mé vůli ukázaly tyto úkoly v praxi stále bezvýznamnějšími. Měl jsem snad znovu upadnout do nečinnosti, kterou jsem předtím tolik trpěl? Už jsem si proto zoutal, když tu náhle převeleli distojníka pověřeného zásobováním benzinem jinam, a já jsem byl jmenován na jeho místo.

Tak jsem se stal ze dne na den nejvyšším šéfem přes paliva v motorizovanější armádě celé francouzské fronty. Nejprve jsem proto pocítil panickou hrůzu: dobře jsem si totiž uvědomoval, že tato služba s sebou v případě aktivních operací ponese obrovskou zodpovědnost a já jsem o ní zhola nic nevěděl. „Kež by Hitler zůstal ještě pár týdnů v klidu!“ psal jsem své ženě. Myslím si však, že neexistuje vedoucí místo, které by alespoň trochu rozumný člověk, pokud usilovně pracuje, nedokázal náležitě vykonávat. Svěmu novému řemeslu jsem se naučil, jak nejlépe jsem dovedl. Měl jsem v tomto úsilí velké štěstí: ve veliteli skladu paliva jsem totiž našel toho nejspolehlivějšího a nejnezištnějšího zasvětilce. Poprvé zde tedy zmiňuji jméno kapitána Lachampy a určité to není naposledy. Hořká pachut, kterou ve mně tato špatně vedená a ještě hůř skončená válka zanechává, způsobuje, že jsou mi ony vzácné světlé vzpomínky ještě dražší. Potkat skutečného muže je vždycky radost a člověk za své jednání nemůže být odměněn lépe, než může-li s ním pracovat v dokonalé shodě úmyslů a cítit, jak se tato spolupráce pomalu rozvíjí v pevné přátelství.

Po pravdě řečeno jsem měl se svými novými funkcemi práci jen v době, kdy jsem si osvojoval vše potřebné. Pak jsem sklouzl jako všichni mí kamarádi k poklidnému životu armádního úředníka. Jistě jsem nezahálel, ale nebyl jsem ani nijak zvlášť vytížen a moje každodenní povinnosti mi poskytovaly jen slabou dávku intelektuálního vzrušení. Naštěstí jsem k nim mohl na několik týdnů připojit ještě jeden vedlejší úkol, jehož jsem se spontánně ujal. Všiml jsem si totiž, že máme jen směšně nedostatečně informace o skladech paliva na belgickém území, což byl závažný nedostatek u armády, jejímž hlavním posláním, o němž všichni věděli, bylo proniknout do Belgie, jakmile Němci vtrhnou ze své strany za její hranice. Jisté osobní styky mi dovolily celý spis doplnit a upřesnit. Bylo k tomu zapotřebí řady kroků, díky nimž jsem získal ohromně užitečné zkušenosti ze štábních kruhů. Hlavně jsem se tehdy naučil, jak se mezi úředníky, jsou-li zdvořilí, vyjadřuje to, čemu se v běžné francouzštině říká „plést

se do cizích věcí“, pátrání, do něhož jsem se z vlastního popudu pustil, jakkoli užitečné mohly být jeho výsledky, totiž vůbec nepatřilo k mým běžným povinnostem. Říkali tomu, s diskretním úsměvem, „šest energií“.

Toto zaměstnání mi však vydrželo jen chvíli. Protože se od tohoto okamžiku moje práce pomalu smřštovala na počítání kanystrů a škrudliské propočty příspěvků na palivo, znovu jsem, možná neprávem, propadal pocitu, že moje intelektuální síly a podnikavost nejsou zrovna nejlépe využity. V oněch dlouhých měsících zimy a jara 1939–1940 dtrila zasmušilý Bohain nuda, která byla zkázou především pro přemýšlivé lidi. Nejspíš už přiotráven oněmi zášutnými jedy jsem už už začínal vážně pomýšlet na to, že bych si, to přiznávám, našel něco jiného, nebo se dokonce na konci léta vrátil rovnou na své místo na Sorbonně, když tu najednou přišlo zahřmění 10. května.

Jak nečekané bylo, nejlépe ukáže jedna drobná osobní vzpomínka. 9. května jsem odjel do Paříže, abych se následujícího dne dostal brzy ráno do Meaux. Tam jsem si měl na vrchním štábu v oddělení pro paliva opatřit několik bloků s takovými těmi poukázkami, které jsem měl rozdat jednotkám, aby mohly čerpat benzin podle předpisů. Po příjezdu do Meaux jsem ještě ohledně události minulé noci nic netušil. Pánové z vrchního velitelství byli přirozeně naopak silně překvapeni, že v takové situaci vidí nějakého důstojníka od jedné z armád na belgické frontě s tak nebojovným posláním. Po několikaminutovém nedorozumění jsem konečně pochopil důvody tohoto poněkud trapného přijetí: právě včas na to, abych utíkal na nádraží, proběhl Paříž, a poté, co jsem vzal útokem jeden neskutečně nacpaný vlak, se konečně dostal zpět na své místo.

Slibil jsem si, že tu nebudu detailně vyprávět, co se během těch tří následujících týdnů odehrálo. Za chvíli přijde čas vyvodit z těchto událostí patřičné ponaučení. K tomu, abych naznačil, jak probíhaly dny a noci oně strašně tragédie, která postihla severní oblast, však postačí vybrat pár charakteristických obrazků z množství výjevů, jež se mi derou na mysli.

Je to jednak divčí lyceum ve Valenciennes, které nám bylo určeno jako velitelské stanoviště, než se přesuneme na ono belgické velitelství,

jsm se dozvěděl, že když Němci náhodou potkali nějakého ozbrojeného vojáka, stráčil jim, když zlomil pušku a vysypal náboje. Už dlouho jsem byl pevně odhodlán učinit všechno pro to, aby mě nezajali. Kdybych se cítil ještě nějak užitečný, věřím, že bych měl odvahu zůstat na svém místě. Vzhledem k nulovému odporu však byla moje nepotřebnost zcela zjevná. Nebo mi spíš jasně docházelo, že jediný způsob, jak být své vlasti a lidem ještě co platný, je utéci dříve, než se past se-
vše úplně.

Pokus o útěk na západ – za předpokladu, že bych ještě dokázal najít nějakou volnou cestu – by s naprostou jistotou skončil tím, že by mě zajali jen o kousek dál, někde v zátoce poloostrova. I na jihu hrázilo velké nebezpečí, že se mi nepodaří dostat za Loiru. Alespoň prozatím, říkal jsem si. Později jsem se dozvěděl, že oproti mému očekávání Němci obsadili Nantes až následujícího dne. Podařilo by se mi však dostat se až tam? A jak? Taký mě občas napadá, že v Brestu bych byl býval našel nějaký způsob, jak se přeplovit do Anglie. Mohl jsem však opustit své děti a odejít do vyhnanství, jehož konec byl v nedohlednu? Nakonec jsem po několika minutové úvaze na stoupajícím chodníku zvolil únik, který mi připadal nejjednodušší, a tudíž i nejspolehlivější. Vrátil jsem se do domu, kde jsem byl ubytován. Svlékl jsem svůj vojenský kabát – na mých kalhotách z okrového plátna nebylo nic, co by nějak zvlášť připomínalo uniformu. Můj domácí, který tehdy stejně jako jeho syn projevil velkou odvahu, mi bez váhání půjčil sako a kravatu. Potom, jakmile jsem se zkontroloval s jedním svým přítelem, který byl v Rennes profesorem, jsem si vzal pokoj v hotelu. Pomyslel jsem si, že člověk se vždycky nejlíp schová pod svým vlastním jménem, a tak jsem na kartičku, kterou mi podali, napsal své pravé jméno, včetně profese. Díky svým šedinám jsem si byl jist, že v univerzitním profesorovi nikdo nebude hledat důstojníka, pokud by však německé velení nenapadlo porovnat seznam hotelových hostů se soupisy vojenských kádrů. To se ale zjevně nestalo. Naši noví páni už si tehdy užili zatýkáni až až.

V Rennes jsem tak strávil celkem asi dvanáct dní. Na ulici, v restauraci a dokonce i v hotelu jsem stále narážel na německé důstojníky. Pokaždé jsem přitom pocítil rozpolcenost mezi tryznivou lítostí, že vidím naše města vydaná napospas okupantům, údivem nad poklidným soužitím s lidmi, na něž bych se ještě před několika dny ob-
rátil jen s revolverem v ruce, a škodolibou radostí, že jsem těm nic ne-

tuším pánům provedl pěkný kousek. Ale i toto poslední uspokojení ve mně vyvolávalo po pravdě řečeno smíšené pocity. Vždycky se mi jaksi přičítlo žít ve lži. A i když by právě tuto lež omluvili jistě i nej-
přísnější kasuisté, někdy jsem se sám divil, že se mi daří snašet ji s takovou výdrží. Jakmile začaly znovu jezdit vlaky, odjel jsem do Angers, kde mám přítele, a odtud pak po silnici do Guéretu, k rodině. O těchto okamžících šťastného sledování se ale čtenář nic nedozví. Příliš mne totiž dojmají, než abych o nich psal. O nich tedy dost!

Takový je tedy rámec toho, co jsem prožil. Tedy myslím v této válce, protože ta předešlá vstoupí do hry jen jako vzdálené pozadí součas-
ných událostí. Působil jsem v poměrně vysoko situovaných štábech. Samozřejmě jsem nevěděl o všem, co se tam dělo, a dokonce se mi, jak uvidíme, občas stalo, že jsem neměl k dispozici ani údaje, jež byly pro mou práci naprosto nezbytné. Měl jsem však příležitost den za dnem pozorovat metody řízení a osoby, které je měly na starost. Někdy jsem naopak neviděl zblízka skutečný boj a s vojskem jsem se dostal do styku jen vzácně. V tomto ohledu se tedy musím spolehnout
především na cizí svědectví, jež jsem měl možnost vyslechnout a posoudit. Ta sice nenahradí osobní zkušenost, jejíž autentičnosti a osobnosti se nic nevyrovná, divá-li se člověk dobře, ale jistě postačí k tomu, abych jimi podepřel jisté své úvahy. Nikdo konečně nemůže tvrdit, že viděl či prožil všechno. Nechtě každý upřímně řekne, co má na srdci, a pravda pak vyplýne ze společné výpovědi těchto poutivých sdělení.

VÝPOVĚĎ PORÁŽENÉHO

Utrpěli jsme neskutečnou porážku. Čí je to chyba? Parlamentního režimu, vojska, Angličanů nebo páte kolony, odpovídají naši generálové. Zkrátka všech, jen ne jejich. O moudřejší byl starý Joffrel „Nevím,“ říkal, „zda jsem bivru na Marré vyhrál já. Jednu věc však vím jistě. Kdybychom ji prohráli, byla by to moje vina.“ Chtěl tím jistě především připomenout, že vůdce nese zodpovědnost za vše, co se stane pod jeho velením. Nezáléží na tom, že nerozhodoval v každé situaci sám a že

nevěděl o všech krocích. Jelikož je velitelem a přistoupil na to, že jim bude, musí vzít důsledky na sebe, a to v dobrém i ve zlém. Ona velká pravda, kterou tento přímý člověk tak prostě vyjádřil, dnes přesto ziskává ještě hlubší smysl. Po návratu z války v mém okolí nebylo důstojníka, který by o tom pochyboval: ať už si o hlubokých příčinách této katastrofy myslíme cokoliv, její přímou příčinou, která si sama žádá nějaké vysvětlení, byla neschopnost velení.³⁾

Vážně se obávám, že se toto prohlášení svou syrovostí nelibě dotkne mnoha lidí s hluboce zakořeněnými předsudky. Takřka veškerý náš tisk a vše, co je v naší literatuře byrocraticky akademické, totiž v obecném mínění rozšířily kult konvence. Generál musí být nutně velkým generálem. A doveďte-li svou armádu k debaklu, je někdy ještě odměněn stužkou Čestné legie. Panuje přesvědčení, že skryjí-li se ty nejhorišší omyly pod cudnou rouškou, důvěra národa zůstane neotřesitelná. V řadách těch, kteří museli jednat podle velitelských rozkazů, však takový postoj může ve skutečnosti vyvolat jen nebezpečné podléhání. Jsou tu však další a závažnější skutečnosti.

Vztažby státi k jejich vojevůdcům jako by řídili nějaký podivný zákon. Pokud vojevůdce zvířezí, téměř vždy se mu odřízne přístup k mocí, pokud však prohraje, země, jejíž vítězství nedokázal zajistit, mu předá vládu. Mac Mahon navzdory zkaže u Sedanu nebo Hindenburg i přes zhroutení roku 1918 řídili osudy režimů, které vzešly z jejich porážky. Ani Francie si v osobě Pétrina či Weyganda nepostarala do čela vítěze od Verdunu a Rethondes. Jsem si samozřejmě vědom toho, že tyto osobní vzetupy nepřijdou samy od sebe, ale odpovídají na jakousi psychózu kolektivního prožívání. V očích poražených národů symbolizují tyto uniformy poseté hvězdičkami a medailemi smíření s obětmi z bitevního pole a slávu minulosti a možná i budoucnosti. Nemyslím si však, že by se obecné mínění, které je v rozporu s pravdou, nemělo vyvracet. Souhlasím s Pascalem, že lidé jsou nevidané horliví, „když splňají těm, kteří usvědčují veřejná provinění, nikoli však jde-li o ty, kteří se jich dopustili“. „Hlas světce nikdy neutichne,“ napsal jinde. To není nějaké heslo pro cenzuru. Nezaslouží si však proto méně, aby se nad ním zamyslel každý, kdo usiluje, ne-li snad přímo o svatost, pak alespoň o skromnou mravnost slušného člověka. Je-li však toto přesvědčení upřímné, nelze ho zahrnout bez špetky lítosti.

Mluvil jsem o „velení“. Sotva však toto slovo vyšlo z mého pera, už se za to ve mně bouří ta část mého já, která je poznamenaná mým ře-

meslem. Základem historie je totiž nedvěra k těmto velkým abstraktním pojům a snaha opět na jejich místo dosadit jediné reálné skutečnosti, jimiž jsou lidé. Omyly velení byly především omyly konkrétní skupiny lidí.

Vzhledem k mé nízké hodnosti a funkcím jsem měl jen málo příležitostí setkat se s nejvyššími veliteli. Jediným z nich, kterého jsem měl možnost občas vidat, byl generál Blanchard. Vzpomínám na něj především jako na člověka velmi dobrého vychování. Naposledy mi prokázal tu čest a oslovil mne při našem setkání v Normandii, poté co jsem se vrátil z Flander. Tehdy mi řekl přátelsky: „Tak vy jste z toho podniku také vyvázl bez nehody!“ Ta věta mi připadala nějak falešně nenucená. „Želhneme našemu šťastnému podniku!“ vykřikuje podobně Felix v poslední scéně *Polygnetta*. Což Voltaire komentuje následovně: „Tato vražedná slova vzbuzují lehký úsměv.“ V onom flanderském podniku ztratil Blanchard víc než polovinu své armády a v týlu nechal jako dobrovolně zajátce vlastního štábního velitele spolu s důstojníkem, jehož sám určil jako svého nástupce. Jsem si ale vědom, že nikoho nelze soudit na základě jedné náhodně pronesené věty. Na zámku Atriches, když si mě jednou už za úsvitu zavolal, abych zatelefonoval na britské vrchní velení, jsem ale s generálem strávil déle než hodinu v jedné místnosti: bez jediného slova, takřka bez jediného gesta, strnulý v tragické nehybnosti upřeně pozoroval mapu, rozloženou na stole mezi námi, jakoby se snažil najít nějaké rozhodnutí, jež mu stále unikalo. A znovu v Atriches jsem nechtěně vyslechl pár jeho slov, ke kterým se ještě vrátím. Obecně jsem měl ale možnost poznat ho jen na základě jeho velitelských kroků. A v tomto ohledu nedokážu říci, co bylo jeho vlastním dílem a co vzešlo z jeho okolí.

Mnohem bližší mi bylo přirozeně prostředí štábních důstojníků, tedy mých bezprostředních nadřízených a kolegů, kteří byli většinou absolventy důstojnické školy v aktivní službě.

Poznal jsem je po pravdě řečeno natolik, že mi nehrozí, že bych tu snad chtěl předložit nějaký obecný a přirozeně zcela nahodilý portrét štábního důstojníka. Když se zavřenýma očima listuji svými vzpomínkami, defilují přede mnou jasně rozlišené postavy: některé zůstanou navždy úsměvné a některé si budu vždycky vybavovat s láskou.

Kapitán B. ze 3. oddělení se věcně předváděl svými knižními znalostmi z hodin taktiky pro důstojníky ve všeobecné záloze, jakoby předkládal davům k adoraci svatost oltářní, přičemž vždy zvrátil svou

prázdnou hlavu dozadu s pohledem upřeným vysoko k nebi. Kapitán X. z našeho 4. oddělení, člověk spíš velkohubý než statečný, stihl za pár měsíců vzbudit nenávisť ve všech tajemnicích, jež se cítil povinován „přivést k rozumu“ s pomocí svého vrozeného talentu k velení: to bylo pošklebku za jeho zády, když odcházal spát do sklepa! S tímto chvastouny měl ovšem pramálo společného náš milý šikovatel, ohromně ochotný, skromně statečný, nenápadně schopný ve svých funkcích poboočníka velitele oddělení a později spojky, kterému bych mohl vyčíst skutečně jen jedinou věc: to, že se jednoho večera, v těžké atmosféře, jež tehdy panovala ve Steenwerku, nechal v záchvatu sklесlosti a tělesné únavy zbytečně zajmout, když se mu jeho válečnické sny zhroutily jako domeček z karet. Jak asi musel do té chvíle trpět, a oč víc musel trpět později, když se z nějakých německých novin dozvěděl o příměří! Ty, jež jsem právě jmenoval, jsme správně odhadli už v dobách, kdy jsme byli ještě v Bohainu. Těžké dny války však měly v různých ohledech přinest nejedno překvapení.

Co se týče onoho vysokého důstojníka, který bojoval v první válce, z níž si přinesl působivá vyznamenanání, v jeho případě už jsme samozřejmě vedle jeho dobrých vlastností, které nepostrádaly jistě kouzlo, znali dávnou i jeho politováníhodně nedostatků: jeho smysl pro realitu, ale zároveň nepořádnost, jeho schopnost poradit si, poznamenanou zatvzrelým odporem k předváděnému plánování, jeho laskavost, které však někdy chyběla upřímnost. Kdo ale mohl tušit, že se v akci zhroutí? Uprímně řečeno si dnes myslím, že jsme k němu byli tehdy nespravedliví. Pod vlivem jeho nervozity, která se na pohled tolik podobá strachu, jsme kručě připisovali výhradně slabosti a bážni, co bylo ve skutečnosti především takřka prorockým tušením blížící se katastrofy, úzkosti pod tíhou příliš těžkého břemene a také precizivlostí: už v Attiches se mi přece světil, že se necítí být dost silný na to, aby sám určil, kteří jeho spolupracovníci zůstanou na místě, o němž tehdy každý věděl, do jaké míry je exponované. Jedno je však jisté: za léta pohodlného papírování a výuky přestál tento voják z povolání být velitelem, s kterým sebovládním a neúprosností, jaké toto slovo obsahuje.

Na opačném křídle diplychtu se nemohu ubránit potěšení připomenout zde dlouhou, plavolasou siluetu onoho mílého kapitána dělostřelce, který v pohyblivých hodinách v Attiches a Steenwerku velel našemu oddělení. Ještě nedávno, v Bohainu, kde velel zásobovacímu oddělení, se nám zdál malicherný a občas ve špatné náladě. Nebyl moc

čitého ducha a jakožto zapálený kavalerista se rád dával slyšet, že nejsnáší intelektuální práci. Přímost, s jakou třeba i proti svým nadřízeným obhajoval názory, jež pokládal za správné, byla naopak obdivuhodná; měl však protivný sklon být stále v opozici. Jeho možná trochu nucená záliba v nemravném vtipkování unavovala i ty nejméně upjaté. Ve svých politických a společenských předsudcích (patřil totiž k zámožné buržoazii) a snad i v předsudcích rasových se zcela vzdaloval mému vlastním vidění světa. Měli jsme ale korektní kolegiální vzáhlý; i když se obávám, že ani z jeho, ani z mé strany nijak zvlášť vířelé.

Pak přišlo napadení severu země. Když bylo dokonáno, generál Prioux rozhodl, že každé oddělení za sebe určí jednoho důstojníka, který s ním bude očekávat nepřitele. Jak už jsem řekl, našim velitelem byl tehdy T. T. měl dostatečně pevný úsudek na to, aby souhlas se zbytečným zajetím nepokládal za jednu z čestných povinností vojáka, a později se mi osatrně světil, že následující večer strávil s očima upřenými na díru v živém plotě, kudy zamýšlel ihned po příchodu Němců utéci s revolverem v ruce daleko z jejich dosahu. Jistě by se byl o to pokusil, nebyť nenadále události, jež mu na poslední chvíli vrátila volnost pohybu. V noci se na velitelsví objevil generál, který velel IV. sboru. Protože jednokty, jež mu byly podřízeny, už nebyly s to přikročit Lysu, rozhodl se sdílet svůj osud s velitelem armády. Doprovázal ho náš šikovatel, který u něj zastával funkci spojky. Jak už jsem řekl výše, tento náš nebolhý přítel odmítl využít příležitosti odjet na pobřeží, jež se mu tehdy nabízela. Jeho zlomené sebezapření tak zachránilo T. Generál totiž požadoval jen jednoho oficiálního zajarce za každé oddělení. T. tak dostal povolání odjet. Jaké to bylo překvapení a radost, když se druhého dne ráno vynořil jen s nepatrným zpožděním na místě, kde jsme si dali první straz, nedaleko Hondsooote, v sedle pěkného, nového kola, které předtím našel v opuštěných ulicích Bailloulu. My dva jsme se však rozloučili už předěšího večera. Oba jsme se tehdy jen těžko ubránili dojetí. A pokud jsme si v té chvíli výslovně netřekli, že jsme se kdysi vzájemně špatně odhadli a že nás to teď moc mrzí, stalo se tak proto, že dnes už se takové věci neříkají. Stačí, když je tak oba se zase začneme přít. Ale už ne jako dřív. Co se mě týče, nikdy bych nedokázal vymazat z paměti těch několik minut v parku ve Steenwerku nabírych lidskou elektřinou.

šlo jen o neškodné ukojení ješitnosti několika lidí, kteří trochu dětinsky bazili po počtách. Věc ale byla bohužel mnohem závažnější. Tam, kde se totiž vyskytnou různé hodnoty, disciplína neodvolatelně vyžaduje, aby velení připadlo nejvyšší šarži. Od tohoto okamžiku bylo najeďnou vyloučeno, aby nějaký mladý divizní generál převzal například velení armády, nebyl-li předtím alespoň formálně jmenován armádním generálem. Jakmile by se totiž ocitl v čele své nové jednotky, teoreticky by měl pod sebou podřízené se stejnou hodností, jakou měl on sám. Postup od vyšší k nižší hodnosti však podléhá předpisům či pravidlům, kvůli nimž se stává mnohem pomalejším a složitějším než prostá změna zaměnění. Členové Nejvyšší válečné rady, kteří díky reformě, k níž dali nejspíš sami podnět, rázem všichni povýšili na armádní generály, měli od této chvíle naději, že se ve vedení armády udrží stůj co stůj. Po pravdě řečeno, kdyby tento systém existoval v minulé válce, pochybují, že bychom byli svědky toho, že by člověk, který byl roku 1914 podplukovníkem (jmenoval se Debenev), dovedl roku 1918 první armádu k vítězství u Montdidier a Saint-Quentinu, a že by plukovník Pétrain (onen Pétrain našeho mládí) asi těžko nakonec jednoho jasněho letního rána pochodoval pod Vítězným obloukem v čele všech francouzských vojsk.

Kde jsme také hledali mladou, svěží krev, když se po prvních neúspěších ukázalo, že naše vysoké velení není úplně bez kazu? Do čela armád byl dosazen velitel štábu jednoho z vrchních velitelství z první války a jiného z těchto vrchních velitelů vybrali na místo odborného poradce vlády. Ten první jmenovaný byl osatrně bývalým místopředsedou Nejvyšší rady a ten druhý působil zhruba ve stejné době jako ministr války. Oba tedy nesli vzhledem ke svým funkcím velkou část zodpovědnosti za metody, jejichž slabiny vnímali všichni víc než jasně. Vojenské krutby ale i civilní vládu však zjevně ovládaly předstudky vůči mládí a úcta k jistě účtyhodné prestiži, kterou jsme však měli, už jen proto, abychom ji zachránili, raději zavínout do purpurového rubáše pro mrtvá božstva. Svou roli sehrál konečně i falešný kult zkušebnosti, která vzhledem ke své orientaci na minulost nutně vedla k nesprávnému výkladu přítomnosti. Je pravda, že do vlády povolali jako poradce jednoho nedávno jmenovaného brigádního generála. Co tam však dělal, netuším. Mám ale vážné obavy, že proti takovým konstatacím jeho ubohé dvě hvězdičky moc neznamenaly. To Výbor pro obecné blaho by z něj udělal vrchního velitele. Naše válka však byla až do

konce válkou starců nebo zdatných teoretiků, kteří se strali vězni špatné pochopených dějin. Byla válkou skrz na skrz páchnoucí plisní, jaká řáhla z důstojnické školy, kasáren a štábní kanceláře, dokud se ještě neválčilo. Svět patří těm, kdo se nebojí ničeho nového. Proto naše velení trvá i v trátě tímto nevyhnutelným překvapením utrpělo porážku. Ba co víc, tuto porážku přijalo, stejně jako boxer s nějakým tím kilem navíc, kterého rozhodl první nečekaná rána.

Naši velitelé by se však nedali tak trestuhodně snadno zastrážit, což byl přestupek, z něhož jistá moudrá teologie udělala jeden z nejtěžších hříchů, kdyby si alespoň trochu věřili. V hloubi duše však byli už předem připraveni naříkat si nejen na zemi, kterou měli bránit, ale i na národ, který jim poskytoval vojáky. Na tomto místě však opouštíme oblast související s armádou. Kořeny tohoto nedorozumní, příliš závazného, abychom ho nepřičetli k hlavním důvodům celé katastrofy, musíme hledat jinde a hlouběji.

ZPOVĚĎ FRANCOUZE

V rámci národa nenese ta či ona profese nikdy veškerou vinu za své činy. Taková morální zodpovědnost by se dala obhájit pouze v tom případě, že by ve společnosti nehrála tak významnou roli kolektivní solidarita. Štáby pracovaly s nástroji, které jim poskytlá celá země. Žily v atmosféře, kterou celou samy vytvořily. Samy byly tím, co z nich udělalo společenské prostředí, z něhož vzešly, a čím jim celý francouzský národ dovolil být. Nechce-li si čestný člověk vycítat své selhání, nesmí se spokojit s tím, že na základě své vlastní zkušenosti sdělí co nej přesněji, jaké chyby pozoroval u našeho vojenského velení a jaký mu přisuzuje podíl na naší porážce. Spravedlnost si žádá, aby po výpovědi vojáka následovala zповěď Francouze.

Musím přiznat, že do tohoto úkolu se pouštím s nelehkým srdcem. Ačkoli jsem Francouz, budu o své zemi muset mluvit nejen v dobrém. Ukázat na chyby trpící matky je tvrdé. Jakožto historik znám přitom lépe než kdokoli jiný úskalí analýzy, jež má smysl pouze tehdy, dospěje-li až k nejvzdálenějším, nejsložitějším a vzhledem k současném stavu humanitních věd také nejnedostupnějším příčinám.

Co tu ale záleží na bezvýznamných osobních ohledech. Nikdy bych se však nesmířil s tím, kdyby mi moje děti či neznámí přátelé po

přičtení této bilance vyčetli, že jsem se báli říci pravdu, a zatímco jsem některé chyby přísně odsuzoval, o jiných, na jejichž měli podíl všichni občané, jsem ochotně pomlčel.

Vojáci na frontě jsou jen vzácně spokojeni s tím, jak funguje záze-
mí. Když člověk nocuje na tvrdém, musí být neskutečně velkorysý, aby svým věrejším kolegům odpustil, že si vyspávají na měkké posteli, a v kulometné palbě si bez hořkosti vzpomněl na teplé bezpečí ob-
chůtků s pravidelnými zákazníky, či na klidné kouzlo provinční ka-
várny se zahrádkou, kde z války znají jen tlachy o strategii. Končí-li
boj katastrofou, hrozí nebezpečí, že se příkop mezi oběma púlkami
národa rozšklebí na velmi dlouho. Řadový voják si je dobře vědom
vlastních obětí a odmítá se smířit s tím, že by měl nést zodpovědnost
za jejich neúčelnost. Velitelé, kteří se obávají jeho kritiky, se tak snaží
o to, aby viníka hledal všude jinde, jen ne v armádě. Tak vzniká fářil-
ní legenda o kudle v zádech, jež poskytuje živnou půdu falešným sna-
hám o napravení krivd a projevům občanské neposlušnosti. Předchá-
zející stránky však ukázaly dostatečně, že všichni, kdo roku 1940
bojovali, na tyhle provokace slyšet nechťeli. Musíme si však připustit,
že na tom, co se stalo, nese svou vinnu i zázemí.

Existovalo však, mohlo vůbec existovat nějaké opravdové zázemí,
ve smyslu, v jakém jsme si instinktivně zvykli toto slovo chápat? V le-
tech 1915–1918 byla bojující Francie rozdělena na několik pásem.
V každém z nich přitom vládla jiná teplota podle stupně ohrožení.
Největší horko panovalo na frontě. Ta se sice pohybovala, ale kdyby
se posunula jen od Saint-Quentinu k předměstí Noyonu, připadalo
by nám, že zaznamenala zdrcující ústup. Ze Saint-Quentinu do Noy-
onu je to přitom jen půl hodiny autem. O něco dál se táhla celkem
úzká zóna polozázemí, kde voják odpočívá a kde ještě hrozilo rela-
tivně velké ohrožení. A pak konečně následovalo vlastní zázemí, je-
hož klidná pole a města se rozkládala v nekoněčné krajině. Čas od ča-
su si nějaký náhlý poplach, který vzápětí vyvolal málem pobouření,
dovoloil na okamžik narušit klid tohoto šťastného útočiště. To když
nad Paříží přeletěl nějaký junkers, když nepřátelská vzducholod' sho-
dila několik bomb nebo když z berthy nečekaně vystřelilo několik
ran, které zasáhly jezírko ve veřejném parku či škodoliběji pilíř něja-
kého kostela. My jsme se přitom v zákopech třáslí strachy o své rodi-
ny. Co však toto všechno znamenalo proti našim čerstvým vzpomín-
kám?

S leteckým bombardováním a bleškovou válkou vzal totiž tento ra-
cionální zeměpis náhle za své. Nebe najednou ztratilo přátelskou tvář
a údernost morizovaných sil zkrátila v okamžiku všechny vzdále-
nosti. V Rennes, kde by se ještě večera člověk cítil bezpečně jako upro-
střed Ameriky, přišly v několika minutách o život stovky lidí. Casy
v Berry zasáhla palba, která nedělá rozdíl mezi vojákem a děckem. By-
ly ale tyhle hrůzy tak nenadálé, jak si někteří mysleli? Je sice pravda,
že ničivá síla bombardéru nemá co do intenzity a zejména co do rych-
losti obdoby. Není tomu však tak dávno, co války nadělaly mnohem
více obětí na vydrancovaném a vyhladovělém venkově nebo v ulicích vy-
rabovaných měst než v řadách samotných vojáků. Na to si ale vzpo-
mínají jen čtenáři starých knih. Pro obvyčejného člověka tvoří nedávna
minulost vítanou clonu, jež mu zastírá vzdálenější historii i možnost
jejho tragického návratu. Jen pryč od těch barbarských dob, kdy se ne-
zabýjeli jen válečníci! Lidé v zázemí stejně jako v intendančních nebo
posádkových kancelářích chtěli věřit, že kdo nebojuje, ani neumírá.

Přesto jsme měli pár dobrých důvodů o tom pochybovat a v hlou-
bi duše jsme tomu konečně nejspíš tolik nevěřili. Dostalo se nám to-
tíz několika varování. Nepromítali nám snad v kině dostatečně často
otřesné záběry z rozbombardovaného Španělska? Nedožvěděli jsme se
snad z celé série reportáží dost o utrpení polských měst? V jistém
smyslu jsme věděli až příliš dobře, co nám hrozí. Stále si myslím, že
ono potměšilé brkání na strunu vzdušného bombardování mělo sou-
vislost s nepřátelskou propagandou. Kdyby si lidé představovali méně
živě osud Madridu, Nankingu nebo Varšavy, Paříž se mohla bránit
a obavy ze zranitelnosti měst nemusely brzdit operace. O těchto ka-
astrofách nám sice řekli dost, aby nám nahnali strach, ale ne tolik
a ne těmi správnými slovy, aby se veřejně mínění smířilo s tím, co by-
lo nevyhnutelné, a vzhledem k novým či pro nás novým podmínkám
války přistoupilo na to, že se morálka civilního obyvatelstva bude mu-
set přizpůsobit.

Myslím, že nejsem nepřístupný soucitu, i když jsem se po zkouše-
nostech ze dvou válek v tomto ohledu možná trochu zatvrdil. Jednou
z věcí, na které si ale nedokážu zvyknout, je pohled na venkovské dě-
ti při náletu, jak se snaží vyděšeně schovat před padajícími bombami.
Prosim nebesa, abych už nikdy nemusel nic podobného vidět ve sku-
rečnosti, a ve snu co možná nejméně. Je strašné, že válka nebere ohled
na děti. Nejen z toho důvodu, že jsou naší budoucností, ale hlavně

proto, že jejich křehká bezbrannost a nevina volají s takovou důvěrou po naší ochraně. Křesťanská legenda by se k Herodovi jistě nestavěla tak odmltávě, kdyby mu mohla vyčíst jen smrt Jana Křtitele. Neodčitelným zločinem je vraždění nevinětek.

Ocitne-li se národ v ohrožení, mají naopak všichni dospělí stejné povinnosti a je podivným nedorozuměním chít některým z nich přiznat nevím jakou výsadu nedotknutelnosti. Kdo je ve skutečnosti takový „civilista“, ve smyslu, jaký má toto slovo v době války? Člověk, kterému prostě jeho věk, zdravotí a někdy i profese, jež se jeví jako mimořádně významná pro obranu země, nedovolují sloužit v armádě. Je nanejvýš smutné, nemůže-li být člověk své vlasti prospěšný tak, jak by si to každý občan měl přát, a jen těžko lze pochopit, proč by se měl někdo kvůli této smůle vyhybat obecnému ohrožení. Já sám už za pár let překročím věkovou hranici mobilizace a na moje místo nastoupí mí synové. Stane se snad proto od tohoto okamžiku můj život cennějším než jejich? Jejich mladý život by se měl v případě nutnosti naopak zachovat na úkor mého stáří. Herodotos před dávnou dobou prohlásil, že je strašnou svatokrádeží války, že otcové pochovávají své syny. Budeme si snad naříkat na návrat k zákonům přírody? Co se týče národa, neexistuje pro něj větší tragédie, než musí-li obětovat životy, na kterých přitom závisí jeho osud. Ve srovnání s těmito mladými silami mají ostatní jen malou cenu. A to včetně žen, tedy až na výjimku mladých matek, jež musí žít, aby přežily jejich děti. Naše manželky se snějí mlobám svých babiček a mají pravdu. Vůbec si nemyslím, že by snad jejich pohlaví chyběla odvaha nebo že by se od nich měla vyžadovat méně striktně než od mužů. Za častů, kdy byla služba v armádě živobytím, takový voják, ať už byl pánem či žoldákem, proléval krev za ty, kteří si ho najali. Lidé, kteří nebojovali, mu naopak platili naturáliemi nebo mu vypláceli mzdu. Pokud voják nedokázal zajistit jejich bezpečnost, měli právo si stěžovat, protože se dopustil porušení smlouvy. Dnes, kdy se vojákem stává každý, kdo má dost sil, nesmí se nikdo v ohroženém společenství vyhýbat všeobecnému odvodu, včetně jeho nepohodlí a rizik. To je jediná přípustná cesta. Všechno ostatní je jen přectivělost. Nebo zbabělost.

Tyto pravdy se zdají být tak prosté, že je člověku až hloupé vůbec je připomínat. Akceptovali je však lidé v posledních měsících vždy jedinomyslně? Na to, abychom tomu uvěřili, jsme viděli příliš mnoho úředníků, kteří v domnění, že tak dostojí svým povinnostem, úpěnlivě

prosili, aby se jejich město nebránilo, a také příliš mnoho velitelů, ať už z řad civilistů či vojáků, kteří tomuto falešnému pojetí veřejného zájmu rádi vyhověli. Tyto bázi vice jistě nevedla jen obava o lidské životy, jež je sama o sobě velice chvályhodná. Minulá válka v lidech zanechala hořké vzpomínky na strašné škody na majetku. Všichni víme, jak těžké ztráty tehdy postihly umělecké památky, a především v jakém rozsahu utrpěla prosperita země. Zdálo se tedy rozumné raději se tentokrát smířit s čimkoli, než znovu zažít takovou ránu. Taro podivná logika si však vůbec nekladla otázku, zda může kulturu a hospodářství postihnout horší katastrofa, než vzdá-li se národu s kořistnickými sklony.

Jednoho dne bylo rozhodnuto, že všechna města nad 20 000 obyvatel budou prohlášena za nehájená. Chrapounské dědiny ať si Němci rozbombardují, vydrancují a vypálí, myslili si nejspíš ti dobrodinci. Počestné město si snad ale zaslouží svazí klidi! A tak se stalo, že zatímco kadeři ze Saunuru umírali na Loire, nepřítel už za jejich zády překročil mosty vedoucí do Nantes, kde se nesmělo bojovat.

Musíme si umět přiznat, že tohle všeobecné slaboství bylo možná často jen umocněnou zbabělostí řady jednotlivců. Úředníci brali zmatečně nohy na ramena, předčasně se vydávaly rozkazy k odchodu a v celé zemi vypukla skutečná uprchlická horečka. Kdo z nás ostatně nepokal v koloně evakuovaných obecní cisternu s celým hasičským sborem, který na základě zpráv o nepřátelském postupu rychle přesouval do bezpečí své lidi i majetek? Rád bych věřil tomu, že jednali na základě rozkazu. Doma ať si všechno shoří, hlavně aby se daleko od plamenů zachránilo to, čím se mělo hasit. Byrokratické lapálie, řekne si někdo. Věc ale byla mnohem závažnější. Víim o jedné továrně, kterou prý kvůli blížící se německé koloně vedení urychleně opustilo, aniž však dělníkům napřed vyplátilo mzdu. Myslím, že kdyby byli ti to lidé mobilizováni, splnili by svou povinnost až do konce. Protože ale zůstali „civilisty“, zapomněli na to, co se jim také nepřipomínalo dost často, totiž že ve válce jsou všichni vojáci a že pro armádu je všude bojjiště.

Nebo se snad pletu? Podléhám snad i já pokušení, jež vede státnouci muže k podečňování mladší generace? Měl jsem totiž dojem, že ani mezi mobilizovanými už nebyla cítit taková solidarita ve sdíleném nebezpečí, jaká většinu z nich strhla roku 1914. Bylo to určitě i tím, že se zprostřední služby často interpretovalo několi jako mrzury

a do jisté míry ponižující ústupek, ale jako výhoda, neřekli rovnou právo. Lidem z venkova se stále opakovalo: „Proč mohou dělníci zůstat doma a vy ne?“ A otcům rodin zase: „Vaše děti vás přeci potřebují.“ A veteránům z minulé války: „Jednou to snad nestráclí?“ Když podstoupilo ministerstvo obrany reorganizaci a rozšíření, řada záložních důstojníků se bleškurychle přesunula do jeho poliklidných kancelářů, až se z toho dělalo trochu nevolno. Při odchodu přitom prohlášovali: „Co se dá dělat, když se beze mě neobejdou!“ Byli ale všichni narolík nepostradatelní? Nedali se snad v mnoha případech nahradit důstojníky vyššího věku? Občas jsem někoho zaslechl v dobrém vyslovit přání, aby alespoň naše intelektuální mládež byla ušetřena falešného krveprolítí, k němuž došlo v minulé válce. Tenhle postoj mi ale nepřipadá úplně v pořádku. Samozřejmě je strašné, že na Marne, Yseře a Sommě zemřelo tolik nadějících mladých lidí, což také na dlouhou dobu ochromilo naše duševní síly. Copak jsme ale neměli co položit na druhou miskou vah při pomýšlení, že je ve hře osud této války? Jaká rána mohla naši intelektuální svobodu, kulturu i duševní rovnováhu zasáhnout tragičtěji než naše vlastní porážka? Jde-li o život, nelze připouštět žádné výjimky. Nikdo si totiž nesmí myslet, že jeho život má větší cenu než život někoho jiného, protože každý si ve svém světě, ať už malém či velkém, vždycky najde zcela legitimní důvody, proč právě on je naprosto nepostradatelný.

Nevím, jaký podíl měla tahle snaha ušetřit mladé životy na těžko pochopitelném zpoždění, s jakým byli branci odvedeni a vycvičeni. V okamžiku debaku byla sotva povolána většína ročníku 1940, která nadto zatím neprošla takřka žádnou přípravou. Co se týče o něco mladších chlapců, z nichž mnozí chtěli jít prostě ve stropách těch dřívě narozených, pro jejich vojenskou přípravu se ve většině měst nedělalo vůbec nic. Těžko říci, kdo za tuto neuvěřitelnou nebalost nesl zodpovědnost, zda velení, nebo vláda, a proč se vůbec postupovalo právě takto. Máme snad uvěřit tomu, že nekončné období čekání, kdy jsme nezaznamenali téměř žádné ztráty, naše velitele ukolébalo natolik, že zapomněli na nezbytné posily, jež by byly připravené v záloze? Jejich nedostatek také měli velmi těžce pocítit, jakmile válka zkrátka začala. Takový byl zjevně jeden z nejméně neblahých výsledků tohoto dlouhého „hnutí válek“, jak říkali Němci, kteří nám tuto iluzorní výhodu vědomě poskytli. „Mužů máme nadbytek“, řekl jistý důstojník jednomu z mých kolegů, který měl být jakožto otec rodiny

z armády propuštěn a žádal, aby směl zůstat. To jsme se snad báli, že nebudeme mít pro každého flintu? Nebo jsme dali na rady poněkud zbabělého soucitu, jak jsem konstatoval před chvílí, a při pomýšlení na to, jak dopadl onen nešťastný ročník 1916, sotva na hranici dospělosti, který jsme se slzami v očích viděli spěchat do pekla na Sommě, jsme se raději chovali zdrženlivě? Každopádně je jisté, že našim vůdcům a nepochybně celé vládnoucí vrstvě chybělo cosi z odhodlaného hrdinství, jehož je zapotřebí, ocitne-li se vlast v ohrožení.

Pojem „vládnoucí vrstva“ zní po pravdě řečeno jaksi dvojsmyslně. Ve Francii roku 1939 si vysoká buržoazie ráda stěžovala, že přišla o veškerou moc. To však tak úplně neplatilo. Díky opoře ve finančních a tisku vláda „honorace“ ani zdaleka nepatřila minulosti. Je však jisté, že někdejší notáři už kormidlo moci v rukou nedrželi sami. Vedle nich patřili k veličinám republiky ne-li pracující obecně, pak alespoň vůdci hlavních odborových organizací. Jejich moc jsme si dobře uvědomili roku 1938, když ji jistý ministr, mluhovan jak se patří, využil k tomu, aby na veřejnosti rozšířil paniku, která šikovně odpoutala pozornost od jeho slabín. Selhání odborářského hnutí v této válce však byla stejně závažná jako chyby vojenských štábů.

Na tomto místě budu mluvit o věcech, které jsem neviděl na vlastní oči. Jak jistě uhadnete, zbrojovky právě nepatřily do středu mého zorného pole. Podarilo se mi však o nich shromáždit příliš mnoho shodujících se výpovědí z velmi rozmanitých prostředí, počínaje inženýry až po samotné dělníky, abych si jejich závěry mohl dovolit zpochybnit. Zbrojovky neměly dostatečnou výkonnost. Nevytřobilo se tu dost letadel, motorů ani tanků. Dělníci přitom jistě nebyli jedinými a nepochybně ani hlavními viníky tohoto stavu. Svou vinu by však odměrali neprávem. Aniž by si totiž dostatečně uvědomovali, že správně měli v téměř okamžiku sloužit v armádě, snažili se především prodat svou námahu za co nejvyšší cenu, tedy vynaložit co nejmenší úsilí pro co nejkratší dobu za co nejvíce peněz. V normální době je to ta nejpřirozenější věc na světě. „Špinavý materialismus“, vykřikoval jednou jistý politik, od něhož bychom nečekali právě zápal pro čisté duchovno a který nás samozřejmě jen vodil za nos. Dělník obchoduje s lidskou silou. Obchodníci s látkami, cukrem nebo kanony by se neprávem rozhořčovali, že se drží základního zákona obchodu, který hlásá žádat hodně peněz za málo muziky. Zatímco jindy je tento postoj legitimní, v situaci, kdy se národ ocitne v ohrožení a lidé pro něj nasazují své